

«ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА» ЯК ОБ'ЄКТ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ¹

Микола Железняк, Олександр Іщенко

*Інститут енциклопедичних досліджень НАН України,
Київ, Україна*

Простежено оцінки різних експертів щодо «Енциклопедії українознавства», окреслено основні напрямки наукових досліджень, у яких ця енциклопедія слугує об'єктом наукової уваги або джерелом цитованої інформації.

Ключові слова: Енциклопедія українознавства, історія енциклопедистики, українознавство, В. Кубійович, А. Жуковський.

«Енциклопедія українознавства» [14] (далі – ЕУ) – це фундаментальне надбання української енциклопедистики та важлива частина національної культурної спадщини нашої держави [16]. Це перша енциклопедія про Україну, український народ, його історію, звичаї, традиції, самобутність тощо. Як і всесвітньо відома «Britannica», складається з двох частин – загальної (системної) і словникової. Загальна частина – три томи, видані в період 1949–1952 років, що узагальнено окреслюють знання про Україну – її історію, регіони, природу, побут, літературу, мистецтво, науку тощо (ЕУ-1). Словникова частина – 10 томів і один додатковий том (1954 –1995 роки), у яких довідкову українознавчу інформацію систематизовано за алфавітним принципом (ЕУ-2). ЕУ було створено за межами України – українцями в еміграції, об'єднаних Науковим товариством імені Шевченка в Європі (НТШ). Головні редактори ЕУ – Володимир Кубійович (до 1985) й Аркадій Жуковський (від 1985 року). Кредо енциклопедії було сформульовано так: «ЕУ спирається на ті вічні ідеали, які лягли в основу нашого світогляду й нашої культури, підхід її базується на ідеалістично-християнських засадах і державницьких традиціях, і тому має саме науковий, об'єктивно цінний характер в поданні найважливіших відомостей з різних ділянок українознавства» [30, с. 5]. За радянської доби ЕУ

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Держаного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом (Ф77).

була не лише маловідомою енциклопедією, а й забороненою в Україні виданням. Проте на початку 1990-х років енциклопедію перевидали в Україні – у Києві (ЕУ-1) та Львові під егідою НТШ (ЕУ-2).

«Зібрати й опрацювати розвідки, що стосуються ЕУ, є одним із завдань історії української наукової творчості», – так зауважував А. Жуковський [18, с. 37]. ЕУ час від часу стає об'єктом наукових досліджень. Та частіше у своїх студіях учені звертаються до неї як до джерела фактичних даних. Мета нашої статті – простежити оцінки науковців щодо ЕУ, окреслити основні напрямки наукових досліджень, у яких ЕУ слугує об'єктом наукової уваги або джерелом цитованої інформації.

Серед дослідників, які зверталися до ЕУ як до об'єкта досліджень, виділимо передусім таких: Г. Боряк, М. Железняк, А. Жуковський, П. Кононенко, Л. Корнійчук, О. Кучерук, О. Романів, В. Смолій, М. Тимошик, Н. Черниш, О. Шаблій.

Чи не найперший ґрунтовний огляд ЕУ було здійснено її творцями, зокрема головним редактором В. Кубійовичем та членом редколегії В. Маркусем у спільній книзі «Дві українські енциклопедії». У ній констатовано необхідність критичної оцінки їхньої праці, зокрема в порівнянні з іншим енциклопедичним проектом – «Українською радянською енциклопедією» (УРЕ), томи якої також почали виходити в той час; крім цього, в ній подано власний аналіз УРЕ. В. Кубійович і В. Маркус висвітлили всі особливості створення ЕУ, роботи редакторського колективу, співпраці з авторами тощо. В цій же книзі ЕУ визначено як «чи не найбільший культурний твір української еміграції повоєнних років» [23, с. 3].

В іншій праці, яку було видано майже через 25 років, В. Кубійович так окреслив основні завдання створення ЕУ [22, с. 246]:

- це мав бути підставовий довідник українознавства для двомільйонної маси українців і осіб українського походження, які живуть у різних країнах світу поза межами СРСР та його сателітів;
- це мало бути джерело знань про Україну й український народ для чужинців, зокрема, цю роллю мали виконувати іншомовні видання «Енциклопедії українознавства»;
- і, можливо, найважливіше, «Енциклопедія українознавства» мала бути джерелом правдивих інформацій про минуле й сучасне України для українців на рідних землях, де часто замовчувалося або фальшувалося те, що становить суть українства.

Варто зазначити, що видання, які ставив В. Кубійович та його однодумці при творенні ЕУ суголосні міркування очільників київської «Громади, коли вони далекого 1874 року вирішили відправити М. Драгоманова за кордон з тим, щоб він налагодив видання періодичних збірників, у яких друкували б усе, «що було потрібне для оборони української справи і мало б служити для ознайомлення свого й чужого громадянства з українським життям і націо-

нальним рухом в минулому й сучасному»². Це свідчить не лише про драматизм української історії – минуло понад 70 років, а завдання, що стояли перед українською національною елітою не змінилися, а й про державницькі погляди укладачів ЕУ.

Ця енциклопедія, як зазначив О. Біланюк, є «настільним довідником правди про Україну. Професор Кубійович обрав саме цей шлях, оминаючи пропаганду, і Енциклопедія допоможе нам ширити правду про Україну, а не українську правду. Цим дехто і розчарований, бо автори гасел енциклопедії мали виразне завдання не перекручувати фактів на нашу користь. Бо правда є лише одна. Якби була українська правда, тоді були б теж і російська, і польська, й інші правди – і не знати, якій із них вірити. Дійсна правда стоїть на своїх власних ногах, і її не треба роздувати гаслами й емоціями. Вона перетриває все і залишиться правдою. А пропаганда лусне і розвіється. Під цим оглядом ми щасливі: за нами дійсна правда, а як така – вона переможна і вічна. Тому немає жодного сумніву, що раніше чи пізніше вона заторжествує. Цим саме керувався головний редактор наших енциклопедій Кубійович»³.

Питання історії «Енциклопедії українознавства», оперуючи численними матеріалами й документами, ґрунтовно висвітлює дослідження «Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства імені Шевченка в Європі». Автори цієї праці – Д. Бурім, О. Кучерук, О. Маврін – характеризують «Енциклопедію українознавства» у зв'язку з діяльністю НТШ в різні історичні періоди її розвитку: «Наукова діяльність НТШЄ значною мірою була пов'язана з процесом творення українських енциклопедій, саме це складало основу діяльності НТШЄ і ознаку діяльності її членства. Душею сарсельського осередку довгі роки був В. Кубійович, саме він енциклопедичну справу зробив сенсом повоєнної частини свого життя і життя свого наукового оточення, в якому найпомітнішими в той чи інший час були М. Глобенко, Б. Кравців, А. Фіголь, І. Кошелівець, А. Жуковський. Завдячуючи в першу чергу саме цим людям, надбанням української культури стала “Енциклопедія українознавства”» [6, с. 57]. Те, що ЕУ для НТШ було не просто найважливішим видавничим проектом, а й пріоритетним видом діяльності, підтверджує й низка інших наведених авторами фактів, зокрема такого: «З огляду на максимальне зосередження над енциклопедичними проектами НТШЄ поступово скоротила конференційну форму роботи» [6, с. 60].

Як стверджує професор М. Тимошик, «НТШ і його найголовніше дітище “Енциклопедія українознавства”, що творилася протягом ряду років у Сарсельській українській оселі неподалік Парижа – важливий осередок українського наукового й книговидавничого руху у Франції» [37, с. 417]. Загалом

² Докладніше див.: Дорошенко Д. Володимир Антонович, його життя й наукова та громадська діяльність. Прага, 1942. С. 63–64.

³ Докладніше див.: Біланюк О. «І на сторожі коло них поставлю слово» (Думки в другу річницю смерті сл. п. проф. В. Кубійовича) // Вісті із Сарселю. 1988. Ч. 31–32. С. 5–9.

про роботу над створенням ЕУ він відгукнувся як про «воістину неймовірний життєвий подвиг» [37, с. 418].

Головний редактор ЕУ (від 1985 р.) А. Жуковський у своїй ґрунтовній оглядовій статті «Енциклопедія українознавства» звертає увагу на велику попередню роботу, яку було здійснено в Європі для започаткування енциклопедії; серед такої – заснування Інституту енциклопедії українознавства НТШ [17]. У «Хроніках НТШ» було зауважено, що «Інститут Енциклопедії Українознавства працює від весни 1948 р., мета його – видати Енциклопедію Українознавства, яка давала б суцільний, ясний, по змозі докладний образ території, людности, культури й господарства українських земель від найдавніших часів по сьогодні на основі повного перевіреного матеріялу із застосуванням найновіших здобутків науки. Енциклопедія мала б появитись українською і чужими мовами. В ній будуть взяті до уваги цілком нові ділянки, яких не було в попередніх енциклопедіях. Завдання цієї Енциклопедії – це дати українцеві й чужинцеві в руки книжку, яка познайомила б його із цілістю української проблематики» [39, с. 25].

«Залучення до роботи наукових установ і поодиноких учених з України допомогло на належному рівні й у визначені терміни завершити тривалу працю над ЕУ», – підсумовує А. Жуковський. Говорячи про 11-й додатковий том, він також зазначає, що ЕУ була надважливим виданням для українців, які опинилися за межами України: «Усі фундації за 1954–1991 рр., зібрані українцями в діаспорі на словникову частину ЕУ, – це найкраще свідчення високої оцінки цієї праці з боку української громади» [17, с. 21].

В одній з енциклопедознавчих розвідок Т. Демиденко влучно зауважує, що ЕУ відіграла ключову роль «каталізатора» у розвитку української енциклопедичної справи [12, с. 216]. С. Борчук підкреслює, що ЕУ – національна енциклопедія українського народу, виконана в немарксистському дискурсі, тобто поза жорсткими рамками більшовицької ідеології й прикметних їй класових й псевдоінтернаціоналістських догматів [5, с. 37].

О. Шаблій уважає, що будь-яка енциклопедія – це надзвичайно складний твір, що вимагає великих зусиль на всіх етапах її підготовки. Одними з найважливіших рис енциклопедії є її повнота й об'єктивність. Загалом, на думку дослідника, цим вимогам ЕУ повністю відповідає [42, с. 24].

Така ознака енциклопедичного видання, як об'єктивність, тісно корелює з іншою – науковістю. За словами А. Жуковського, не раз порушувалося питання про те, «чи є ЕУ науковою працею, і хоча ніхто зі співробітників енциклопедії на це не претендував, проте при написанні статей для ЕУ часто доводилося працювати майже на незораному полі, написання багатьох гасел було складнішим, а продукт ціннішим від багатьох наукових досліджень. Часто редакція ЕУ наражалася на критику з боку тих, хто волів ідеалізувати в патріотичному сенсі українську дійсність, але відповідальні за долю книги про Україну на такі concessії не могли йти, бо це знизило б науково об'єктивний рівень твору. Більшість українців поділяли і боронили позиції, відстоювані редакцією ЕУ» [42, с.19].

О. Шаблій звертає увагу також на те, що в ЕУ головне місце відведено гуманітарним і суспільним питанням. Проте належно висвітлено й природничі наукові напрямки – фізику, хімію, біологію, географію тощо та особливо внесок українців у ці науки. Саме тому ЕУ зображує Україну й український народ у їхніх найрізноманітніших рисах у виявах, що робить цей твір першим в історії культури України такої категорії [42, с. 24].

О. Романів у передмові до львівського перевидання ЕУ характеризує її як належний ключ до самопізнання українства, яке дотепер було позбавлене правдивого погляду на свою історію, багатство культури, національну духовну сутність [32, с.14]. А все через те, що «наявність в окремих народів національних енциклопедій та власних енциклопедичних видань є свідченням їх цивілізованості, інтелектуальної самодостатності та готовності до власного державного життя. Такі енциклопедії функціонують як важливий чинник культурологічного “кровообігу” суспільства поряд з енциклопедіями світового міжнародного характеру». О. Романів наголошує на важливій ролі НТШ щодо появи ЕУ: «Ще в ХІХ ст. на території Західної України НТШ стало соборним інтелектуальним центром з українознавства, який своєю діяльністю забезпечив повноту української культури, у тому числі й академічну науку та її наукові видання, університетську освіту тощо» [32, с. 5].

«На сучасному етапі розбудови української державності об’єктивні знання про минуле України стають особливо необхідними, бо єдині вони служать тією науковою базою, на якій може розвиватися духовне відродження, з врахуванням, зрозуміло, тих кращих традицій, які виробило українське суспільство протягом усієї своєї багатовікової історії», – зазначає співголова Фонду Енциклопедії Українознавства І. Гель [9, с. 6]. Нині в цьому плані, на його думку, «Енциклопедія українознавства» – невичерпне джерело наукової інформації про матеріальне, культурне й політичне життя українського народу з незапам’ятних часів до 60-х років ХХ ст.

Схожі думки висловив С. Борчук, зауваживши, що українознавча тематика стала однією з ключових причин успішності ЕУ. Для упорядників, авторів та спонсорів видання її підготовка й публікація чергових томів стала своєрідною, але важливою формою боротьби за незалежність України, її гідну презентацію у світовій спільноті [5, с. 43].

Значним здобутком української енциклопедистики називає ЕУ академік В. Смолій. У спільній статті з Г. Боряком звертає увагу на вже крилате в енциклопедистиці словосполучення «дві українські енциклопедії», яке зображає змагання «паралельних» енциклопедичних проєктів універсального типу – ЕУ й УРЕ. На думку авторів, ці дві енциклопедії демонструють загальну тодішню геополітичну тенденцію біполярного поділу світу з ідеологічними настановами доби «холодної війни» [34, с. 46].

Відома дослідниця енциклопедій Н. Черниш надає велике значення ЕУ з погляду розвитку українознавства, краєзнавства, культурології тощо: «В історії української енциклопедичної справи ЕУ посідає особливе місце, адже

це перша і єдина досі багатотомна краєзнавча енциклопедія, весь зміст якої пов'язаний винятково з Україною – її історією, культурою, громадським життям, розвитком народного господарства, науки та ін.» [41, с. 198]. Далі дослідниця продовжує: «Створення ЕУ не лише підтвердило високу наукову кваліфікацію авторів, їх широку обізнаність в усіх сферах національного життя, що втілилося у цінних фактичних відомостях довідника (зрештою, це цілком закономірно, адже праця об'єднала кращі сили НТШЄ та всіх, без перебільшення, відомих українських учених, які перебували в діаспорі), а й виявило вміння видавничого колективу вдало розв'язувати складні питання культури енциклопедії, фахово опрацьовувати її важливі складові (зокрема, науково-довідковий апарат, ілюстрації, мову і стиль). Можливо, видавцям прислужився їх досвід користування як українськими працями (передусім УЗЕ), так і зарубіжними довідниками (згаданою вище Британікою, а ще – виданнями енциклопедичних фірм Ф. А. Брокгауз і П. Ларусс – країн, де перебував осередок НТШЄ), а ще – участь в інших видавничих проектах (для багатьох науковців – в УЗЕ). Зрештою, ЕУ завдяки кваліфікованому, фаховому підходу її видавців та укладачів відповідає усім критеріям справді якісного культурного видання» [41, с. 207].

Існують також студії, в яких окремі тематичні статті ЕУ слугують об'єктом наукового аналізу. Такою є, наприклад, розвідка М. Білецького щодо окремих гасел, пов'язаних зі сферою послуг як галуззю економічної географії. У них автор віднаходить «вичерпну й достовірну інформацію про рівень та специфіку сфери послуг в Україні до 80-х років ХХ ст.» [3, с. 84]. Ідеться, зокрема, про гасла на позначення закладів, установ, підприємств, які виконують специфічні суспільні функції, безпосередньо спрямовані на задоволення матеріальних і духовних потреб населення. На думку дослідника, ЕУ є цінною джерельною базою, оскільки в ній міститься інформація історико-географічного змісту про майже всі українські міста, що є торговими, транспортними, промисловими центрами, комунікаційними вузлами, центрами культурного й релігійного життя, туризму, науки тощо.

Висловлена вище думка М. Білецького знаходить своє підтвердження в інших наукових дослідженнях, де є апелювання до економіки. Так, економіко-статистичну інформацію зі статей ЕУ використано як джерело даних у розвідці А. Безноска й І. Сторожика «Поява автоматизації в харчовій промисловості України» [2, с. 21], Т. Бондарчук «Соціально-економічні наслідки протекціонізму для господарства України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» [4, с. 116] тощо. Статистичні дані, наведені в статтях ЕУ, часто цитують і в історичних студіях. Наприклад, відомості про розподіл українських християн за конфесійною належністю, актуальний на початок ХХ ст., бере з ЕУ О. Гуменюк для свого дослідження «Взаємини радянської влади і церкви на західноукраїнських землях у 1939–1941 роках» [11, с. 136]. Джерельною базою ЕУ слугує для дисертаційної праці Л. Дибчук про внесок української діаспори Канади й країн Латинської Америки в розвиток економіки й культури незалежної Укра-

їни [13]. Діаспору як явище аналізує Ю. Макар, використовуючи ЕУ основним джерелом соціально-демографічних даних [25].

ЕУ є багатим джерелом інформації не лише економічного, а й географічного характеру. Ось як схарактеризував у цьому контексті енциклопедію А. Шушківський: «ЕУ подає інформацію про всі українські області, міста (маємо на увазі населені пункти УРСР, які на час укладання мали такий статус) та районні центри (навіть якщо вони мали статус села), деякі селища міського типу, села, які були містечками, що мають багату історію, в яких відбулися знакові події в історії України, розвинена промисловість, є пам'ятки археології тощо, адміністративні одиниці, пов'язані з Україною. В ЕУ також вміщено низку статей, де інформація має винятково адміністративно-територіальний характер. ... У передмові до ЕУ заявлено, що вона вміщуватиме статті, присвячені нашим містам і більшим селам, подаватиме відомості з географії, історії, культури і народного господарства, об'єднаними за територіальними одиницями, всебічно характеризуючи краї, з яких складається Україна; та чужі міста у їх відношенні до України. Деякою мірою її укладачам це вдалося. Обсяги статей про великі міста, зокрема про українські обласні центри, в ЕУ значно більші, ніж в "Українській загальній енциклопедії". Статті про області коротші – вони містять інформацію про географічне положення (кількома словами), площу, населення, кількість районів, міст, смт, сіл» [43, с. 203].

Закономірно, що найчастіше ЕУ як джерельну базу використовують в історичних, українознавчих, етнографічних, краєзнавчих, філологічних, культурологічних розвідках. На цьому, приміром, акцентує увагу П. Одарченко в статті «До історії дослідження українського народного одягу» [26]. Прикладами студій із покликанням на матеріали статей з ЕУ загального типу є праці В. Балабушки [1, с. 12] з культурології, О. Вертія [7, с. 290] з літературознавства, Б. Ступарика [36, с. 7] з педагогіки тощо. Часто джерелом цитованої інформації слугують також статті-персоналії (про осіб), як-то в дослідженні І. Опацького, присвяченому історії революційних подій на Уманщині в 1918 році, де інформація про Курінного Петра Федоровича цитується з ЕУ [27, с. 192]. В окремих дослідженнях довідкову енциклопедичну інформацію про ту чи іншу персоналію не цитують, а подають лише покликанням після зазначення прізвищ без будь-якої конкретизації про них (мовляв, якщо є потреба уточнити персоналію, звертайтеся до енциклопедичної статті). Прикладом цього може бути дослідження І. Павлюка з бібліографістики [28, с. 15].

Звісно ж, ЕУ є джерелом інформації про особу в статтях з біографістики, як наприклад, про З. Кузеля [20] або Я. Ісаєвича [35]. Варто також зазначити, що в окремих біографічних статтях разом з аналізом персоналії розкрито ті чи інші питання ЕУ. Такими є статті про головних редакторів ЕУ – В. Кубійовича [8; 31], А. Жуковського [15]. Варто зауважити, що ЕУ довгий час була чи не єдиним джерелом інформації про багатьох відомих українців. Особливо вона прислужилася дослідникам у 1990-ті роки, коли в українській біографістиці виявилось багато лакун. Не випадково в передмові до своєї «Української малої

енциклопедії» Є. Онацький виправдовував малу кількість біографій у ній тим, що «ЕУ потрактувала біографічну частину так широко, що фактично перетворилася на біографічний словник, нам, зрештою, дуже потрібний» [38, с. 2].

Із позиції українознавства, зокрема методології цієї наукової галузі, аналізує ЕУ в одному зі своїх досліджень П. Кононенко, звертаючи увагу на вказівку редколегії, що ця енциклопедія є відкриттям та поширенням знань українського етносу, фізичної географії і природи рідної країни, суспільності, історії, мови й літератури, етнографії та фольклору, народного господарства, права, матеріальної й духовної культури (йдеться, зокрема, про різні види мистецтва, науку й освіту, церкву, бібліотечну, музейну і видавничу справу, театр, музику, танок, кіно, фото, пресу і радіо тощо), охорони здоров'я (включно з народною медициною) і фізичної культури, історії військової справи та інше тієї країни, в навчальному закладі якої здійснюється навчання. Отже, П. Кононенко, підсумовуючи, зазначає, що відповідно до концепції ЕУ українознавство передбачає знання про всі складники й аспекти України та українського народу, його генези, зв'язків з іншим світом, сучасного та майбутнього. На цій підставі доходить висновку, що українознавство, згідно з ЕУ, тотожне з такими поняттями, як народознавство, суспільствознавство, краєзнавство і країнознавство, з чим, на його думку, не варто погодитись, позаяк для кожної з цих наукових дисциплін є окремий предмет досліджень, а також власний набір завдань і функцій. Недотримання вимог наукової системності ускладнює представлення цілісної картини українознавства та уможливорює окреслення лише його фрагментів. Водночас дослідник втішений тим, що в ЕУ порушено низку проблем українознавчого, суспільствознавчого, краєзнавчого й країнознавчого характеру; що ЕУ – одна з тих праць, що демонструє наукові засади у висвітленні етногенезу українців та інших наукових україноорієнтованих питань [19, с. 44].

В. Скляр, вивчаючи етнологічну складову сучасного українознавства, так само акцентує на особливій ролі ЕУ в розвитку українознавчих студій, оскільки в період, коли в Україні ця галузь наукових знань була під забороною (йдеться про міжвоєнні часи першої половини ХХ ст. та середину ХХ ст.), її активно досліджували в еміграції, результатом чого була поява «Енциклопедії українознавства» [33].

Грунтовний аналіз ЕУ в контексті розвитку українознавства запропонувала І. Краснодемська у своїй дисертаційній праці «Внесок вчених української діаспори європейських країн у розвиток українознавства». ЕУ дослідниця називає однією з найвагоміших праць закордонного українознавства, а її значення для становлення й розвитку українського народознавства визначає так: ЕУ сприяла становленню українознавства як єдиної системи наукових інтегративних знань про Україну й українців; ЕУ – одне з найбільш цілісних українознавчих джерел правдивих відомостей про Україну та її народ; ЕУ стала неоціненним доробком в розробленні понятійно-термінологічного апарату; ЕУ сприяла розширенню комплексного пізнання й самопізнання українського народу та його країни, мала важливе наукове і практичне значення. Її

підготовка і вихід у світ, перевидання супроводжувалось активізацією українознавчих досліджень. Вона стала надійним підґрунтям у науково-дослідній та освітній роботі, сприяла практичному розв'язанню завдання широкого впровадження українознавства в освітній процес. Вихід у світ ЕУ став знаковою подією в українській науці [21, с. 17].

Окремо варто виділити тему мови (норм правопису, слововживання) видання ЕУ, у зв'язку з чим тексти енциклопедії час від часу привертають увагу лінгвістів. Так, в одному з навчальних посібників харківських філологів прикладом галицьких елементів у сучасній літературній мові слугують тексти з ЕУ. Зокрема, до таких елементів автори віднесли: в абстрактній лексиці (*засада, властивість, зарозумілість, необізнаний, відчувати*); в поняттях побуту (*парасоля, кава, серветка, цукерки, тістечко*); в адміністративно-канцелярській сфері (*звіт, уряд*); подвійний наголос (*засідання, рóкí, тíсячі, часý*); вживання прийменників (*о першій годині, за наказом, за десять хвилин одинадцята, по обіді*) [10].

Окрім цього, у мовознавчих студіях ЕУ слугує не лише джерелом текстів української мови, а й інформацією фактологічного характеру. Скажімо, Г. Панчук [28], вивчаючи антропонімію Опілля (сучасний Перемишлянський та частково Миколаївський і Жидачівський райони Львівської області), керується даними ЕУ щодо встановлення територіальних меж досліджуваного мовного ареалу. А. Куза [24, с. 112], аналізуючи релігійну фразеологію в українських лексикографічних працях і апелюючи, зокрема, до «Словаря української мови», окремі біографічні відомості про Бориса Грінченка, автора-упорядника цього словника, наводить з ЕУ. О. Черемська [40, с. 105], маючи на меті схарактеризувати Харківську філологічну школу, етапи її становлення, основні ідейні положення та представників, згадуючи про Олексу Ветухова – одного з останніх учнів О. Потебні, дослідника слобожанських діалектів, покликається на статтю про нього в ЕУ (хоча більш спеціалізована лінгвістична енциклопедія «Українська мова» також містить статтю про О. Ветухова).

Отже, в студіях з енциклопедистики ЕУ часто постає як об'єкт досліджень у контексті її історії, значення, особливостей, прикметних рис тощо. Поза енциклопедистикою ЕУ в наукових працях – це передусім цінна джерельна база, якою часто послуговуються науковці різних соціальних і гуманітарних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабушка В. Європейські традиції в культурі Чернігова // Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / КНУЖіМ. Київ, 2016.
2. Безноско А., Сторожик І. Поява автоматизації в харчовій промисловості України // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті: Матеріали 82-ї Міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів / НУХТ. Київ, 2016. Ч. 4.

3. Білецький М. Внесок Володимира Кубійовича в дослідження сфери послуг в «Енциклопедії українознавства» // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер.: Географія і сучасність. 2015. Вип. 19 (33). С. 84–91.
4. Бондарчук Т. Соціально-економічні наслідки протекціонізму для господарства України (кінець XIX – початок XX ст.) // Український соціум. 2013. № 4 (47). С. 44–49.
5. Борчук С. Українська енциклопедична традиція XX ст.: проекти, виконавці, перспективи дослідження: Автореф. ... дис. д-ра істор. наук / Інститут історії України НАН України. Переяслав-Хмельницький, 2015.
6. Бурім Д., Кучерук О., Маврін О. Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства імені Шевченка в Європі / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Київ, 2007.
7. Вертій О. Діалектика формування національних основоположних підстав сучасного народознавства та літературознавства // Прикарпатський вісник НТШ. Слово. 2016. № 2 (34). С. 277–293.
8. Висоцький Р. Володимир Кубійович – учений, політичний діяч, енциклопедист // Український альманах. Варшава, 2000. С. 265–271.
9. Гель І. Декілька слів до львівського видання Енциклопедії Українознавства // Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ–2) / НТШ у Львові; перевид. Львів, 1993. Т. 1. С. 5–9.
10. Глущик С., Дияк О., Шевчук С. Сучасні ділові папери. Київ, 2008.
11. Гуменюк О. Взаємини радянської влади і церкви на західноукраїнських землях у 1939–1941 роках // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. ст. 2011. Т. 23–24. С. 135–139.
12. Демиденко Т. Маловідомі сторінки з історії української енциклопедистики: спроба відродження проекту «УРЕ» у 1944–1947 рр. // Український історичний збірник. 2009. Вип. 12. С. 215–224.
13. Дибчук Л. Внесок української діаспори Канади й країн Латинської Америки в розвиток економіки і культури незалежної України (1991–2005): Автореф. ... дис. канд. істор. наук / Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. Київ, 2006.
14. Енциклопедія українознавства: загальна частина: У 3-х т. / Гол. ред. В. Кубійович. Наукове товариство ім. Шевченка Мюнхен; Нью-Йорк, 1949–1952. Енциклопедія українознавства: Словникова частина: У 10-ти т. / Гол. ред. В. Кубійович, А. Жуковський; Наукове товариство ім. Шевченка. Париж; Нью-Йорк, 1954–1985. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Доповнення. Т. 11 / Гол. ред. А. Жуковський. Париж; Нью-Йорк, 1995.
15. Железняк М. Слово про вчителя // Енциклопедичний вісник України. 2014. Число 4–5. С. 5–12.

16. Железняк М. Від ЕУ – до ЕСУ // Архіви України. 2010. № 6. С. 259–264.
17. Жуковський А. «Енциклопедія українознавства» // Енциклопедичний вісник України. 2009. Число 1. С. 14–22.
18. Жуковський А. Праця Володимира Кубійовича над виданням «Енциклопедії українознавства» // Будівничі НТШ й ІУД: Володимир Кубійович (1900–1985), Атанас Фіголь (1908–1993). Київ: Обереги, 1998.
19. Кононенко П. Українознавство: монографія. Київ, 2005.
20. Конта Р. Наукові здобутки Зенона Кузелі як етнолога – члена Наукового товариства ім. Шевченка: діаспорна історіографія // Етнічна історія народів Європи. 2012. Вип. 37. С. 57–62.
21. Краснодемська І. Внесок вчених української діаспори європейських країн у розвиток українознавства: Автореф. ... дис. канд. істор. наук / Національний науково-дослідний інститут українознавства МОН України. Київ, 2010.
22. Кубійович В. Мені – 85. Париж; Нью-Йорк, 1985.
23. Кубійович В., Маркусь В. Дві українські енциклопедії. Нью-Йорк, 1961.
24. Куза А. Культура лексикографічного видання: використання релігійної фразеології // Поліграфія і видавнича справа. 2007. Вип. 1 (45). С. 110–120.
25. Макар Ю. Українська діаспора: походження, характер, сучасний стан // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. 2007. Вип. 9. С. 9–19.
26. Одарченко П. До історії дослідження українського народного одягу // Український народний одяг. Торонто, 1992.
27. Опацький І. Німецька військова адміністрація в Умані у 1918 р. (За матеріалами щоденника П. Ф. Курінного) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип. 45. Т. 1. С. 192–195.
28. Павлюк І. Українськомовний літературно-інформаційний простір Полісся, Холмщини, Підляшшя (1917–1944) та Волині 1917–2000 років // Соціальні комунікації: теорія і практика. 2016. № 3. С. 13–18.
29. Панчук Г. Антропонімія Опілля: Автореф. ... дис. канд. філол. наук / Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 1999.
30. Передне слово // Енциклопедія українознавства. Мюнхен; Нью-Йорк, 1949.
31. Попович-Кузнецова Н. Епістолярна спадщина В. Кубійовича: документальна історія створення Енциклопедії Українознавства // Енциклопедичний вісник України. 2014. Число 4–5. С. 67–71.
32. Романів О. Довгий, тернистий шлях українства до самопізнання // Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ–2) / НТШ у Львові; перевид. Львів, 1993. Т. 1.
33. Скляр В. Етнологічна складова сучасного українознавства // Українознавство. 2015. Вип. 55. С. 44–51.

34. Смолій В., Боряк Г. Сучасна історична енциклопедистика: здобутки і перспективи розвитку // Вісник Національної академії наук України. 2015. № 3. С. 44–60.
35. Стеблій Ф. Ярослав Ісаєвич – дослідник історії українського книговидання // Українська енциклопедистика. Матеріали III Міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика» / За ред. М. Г. Железняка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2014. С. 262–267.
36. Ступарик Б., Моцюк В. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.) / Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. Коломия, 1995.
37. Тимошик М. Історія видавничої справи. 2-ге вид. Київ: «Наша наука і культура», 2007.
38. Українська мала енциклопедія Т. 1 / Укл. Є. Онацький. Вид. 2-ге; упоряд. С. Білокінь. Київ, 2016.
39. Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка за час від 25. 6. 1939 – 15. 3. 1949 р. Мюнхен, 1949. Ч. 75.
40. Черемська О. Витоки Харківської філологічної школи і потєбнянські національно-мовні традиції // Українська мова. 2016. № 2. С. 92–111.
41. Черниш Н. Нариси з історії української енциклопедичної справи. Київ (у друці).
42. Шаблій О. Володимир Кубійович: формула життя і чину // Володимир Кубійович. Наукові праці. Париж; Львів: «Фенікс»; Українська академія друкарства, 1996.
43. Шушківський А. Адміністративні одиниці України в «Енциклопедії Сучасної України» // Українська енциклопедистика. Матеріали III Міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика» / За ред. М. Г. Железняка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2014. С. 201–204.

THE ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE AS AN OBJECT AND A SOURCE IN SCIENTIFIC RESEARCHES

Mykola Zhelezniak, Oleksandr Ishchenko
Institute of Encyclopedic Resarch,
Kyiv, Ukraine

This study analyzes the assessments of various experts regarding the Encyclopedia of Ukraine, outlines the main areas of scientific research in which this encyclopedia used as the object of researches or the source for researches.

Keywords: Encyclopedia of Ukraine Studies, history of encyclopedia science, Ukrainian studies, V. Kubiiovych, A. Zhukovskiy.

REFERENCES

- Balabushka, V. (2016). Yevropeiski tradytsii v kulturi Chernihova. In *Ukrainska kultura: perspektyvy yevrointehratsii. Innovatsiini protsesy v suchasni kulturi: Proceedings of the science conference*. Kyiv: Kyiv National University of Culture and Arts (in Ukrainian).
- Beznosko, A., Storozhyk, I. (2016) Poiava avtomatyzatsii v kharchovii promyslovosti Ukrainy. In *Naukovi zdobutky molodi – vyrishenniu problem kharchuvannia liudstva u 21 stolitti: Proceedongs of the 82th International science Conference for Young Scientists, Students, Post-graduates* (Vol. 4). Kyiv: National University of Food Technologies (in Ukrainian).
- Biletskyi, M. (2015). Vnesok Volodymyra Kubiiovycha v doslidzhennia sfery posluh v «Entsyklopedii ukrainoznavstva». *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drachmanova: Heohrafiia i suchasnist*, 19(33), 84-91 (in Ukrainian).
- Bondarchuk, T. (2013). Sotsialno-ekonomichni naslidky protektsionizmu dlia hospodarstva Ukrainy (kinets 19 – pochatok 20 st.). *Ukrainskyi sotsium*, 4(47), 44-49 (in Ukrainian).
- Borchuk, S. M. (2015). *Ukrainska entsyklopedychna tradytsiia 20 st.: proekty, vykonavtsi, perspektyvy doslidzhennia*. (Dissertation abstract). NASU Institute of History of Ukraine, Kyiv (in Ukrainian).
- Burim, D., Kucheruk, O., Mavrin, O. (2007). *Naukova ta vydavnycha diialnist Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka v Yevropi*. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkhieohrafiia ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevskoho NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Cheremska, O. (2016). Vytoky Kharkivskoi filolohichnoi shkoly i potebnianski natsionalno-movni tradytsii. *Ukrainska mova*, 2, 92-111 (in Ukrainian).
- Chernysh, N. (in press). *Narysy z istorii ukrainskoi entsyklopedychnoi spravy*. Kyiv (in Ukrainian).
- Demydenko, T. (2009). *Malovidomi storinky z istorii ukrainskoi entsyklopedyky: sproba vidrozhennia proektu «URE» u 1944-1947 rr*. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 12, 215-224 (in Ukrainian).
- Dybuchuk, L. (2006). *Vnesok ukrainskoi diaspory Kanady y krain Latynskoi Ameriky v rozvytok ekonomiky i kultury nezaleznoi Ukrainy (1991–2005)*. (Thesis abstract). National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv (in Ukrainian).
- Hel, I. Dekilka sliv do lvivskoho vydannia Entsyklopedii Ukrainoznavstva. In *Entsyklopediia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna (EU-2)*. (Vol. 1). Lviv: Shevchenko Scientific Society (in Ukrainian).
- Hlushchuk, S., Dyiak, O., Shevchuk, S. (2008). *Suchasni dilovi papery*. Kyiv (in Ukrainian).
- Humeniuk, O. (2011). Vzaiemyny radianskoi vlady i tserkvy na zakhidno-ukrainskykh zemliakh u 1939-1941 rokakh. *Istoryko-politychni problemy suchasnogo svitu*, 23-24, 135-139 (In Ukrainian).

- Kononenko, P. (2005). *Ukrainoznavstvo*. Kyiv. (in Ukrainian).
- Konta, R. (2012). Naukovi zdobutky Zenona Kuzeli yak etnoloha – chlena Naukovoho tovarystva im. Shevchenka: diasporna istoriohrafia. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 37, 57-62 (in Ukrainian).
- Krasnodemska, I. (2010). *Vnesok vchenykh ukrainskoi diaspory yevropeiskykh krain u rozvytok ukrainoznavstva*. (Thesis abstract). Natsionalnyi naukovo-doslidnyi instytut ukrainoznavstva MON Ukrainy, Kyiv (in Ukrainian).
- Kubiiovych, V. (Ed.) (1949-1952). *Entsyklopediia ukrainoznavstva: zahalna chastyna* (Vols. 1-3). Muenchen, New-York: Shevchenko Scientific Society; Kubiiovych, V., Zhukovskiy, A. (Eds.) (1954-1985). *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna* (Vols. 1-3). Paris, New-York: Shevchenko Scientific Society; Zhukovskiy, A. (Ed.) (1995). *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Dopovnennia* (Vol. 11). Paris, New-York: Shevchenko Scientific Society.
- Kubiiovych, V. (1985). *Meni 85*. Paris, New York City (in Ukrainian).
- Kubiiovych, V., Markus, V. (1961). *Dvi ukrainski entsyklopedii*. New York City (in Ukrainian).
- Kuza, A. (2007). Kultura leksykohrafichnoho vydannia: vykorystannia relihiinoi frazeolohii. *Polihrafia i vydavnycha sprava*, 1(45), 110-120 (In Ukrainian).
- Makar, Yu. (2007). Ukrainska diaspora: pokhodzhennia, kharakter, suchasnyi stan. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. *Istorychni nauky*, 9, 9-19 (in Ukrainian).
- Odarchenko, P. (1992). Do istorii doslidzhennia ukrainskoho narodnoho odiahu. In *Ukrainskyi narodnyi odiah*. Toronto (In Ukrainian).
- Onatskyi Ye. (Ed.). (2016). *Ukrainska mala entsyklopediia*. (Vol. 1). Kyiv (in Ukrainian).
- Opatskyi, I. (2016). Nimetska viiskova administratsiia v Umani u 1918 r. (Za materialamy shchodennyka P. F. Kurinnoho). *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 45(1), 192-195 (in Ukrainian).
- Panchuk H. (1999). *Antroponimiia Opillia*. (Thesis abstract). Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil (in Ukrainian).
- Pavliuk, I. (2016). Ukrainskomovnyi literaturno-informatsiinyi prostir Polissia, Kholmshchyny, Pidliashshia (1917-1944) ta Volyni 1917-2000 rokiv. *Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka*, 3, 13-18 (in Ukrainian).
- Perednie slovo. (1949). In *Entsyklopediia Ukrainoznavstva*. München, New York City (in Ukrainian).
- Popovych-Kuznetsova, N. (2014). Epistoliarna spadshchyna V. Kubiiovycha: dokumentalna istoriia stvorennia Entsyklopedii Ukrainoznavstva. *Entsyklopedychnyi visnyk Ukrainy*, 4-5, 67-71 (in Ukrainian).
- Romaniv, O. (1993). Dovhyi, ternystyi shliakh ukrainstva do samopoznannia. In *Entsyklopediia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna (EU-2)*. (Vol. 1). Lviv (in Ukrainian).

Shablii, O. (1996). Volodymyr Kubiiovych: formula zhyttia i chynu. In *Volodymyr Kubiiovych. Naukovi pratsi*. Paris, Lviv: Feniks, Ukrainiska akademiia drukarstva (In Ukrainian).

Shushkivskiy, A. (2014). Administratyvni odynytsi Ukrainy v «Entsyklopedii Suchasnoi Ukrainy». In M. Zhelezniak (Ed.). *Proceedings of the 3d International Conference «Ukrainska entsyklopedystyka»* (pp. 201–204). Kyiv: NASU Institute of Encyclopedic Research (in Ukrainian).

Skliar, V. (2015). Etnolohichna skladova suchasnoho ukrainoznavstva. *Ukrainoznavstvo*, 55, 44-51 (in Ukrainian).

Smolii, V., Boriak, H. (2015). Suchasna istorychna entsyklopedystyka: zdobutky i perspektyvy rozvytku. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 3, 44-60 (in Ukrainian).

Tymoshyk, M. (2007). *Istoriia vydavnychoi spravy*. Kyiv (in Ukrainian).

Steblii, F. (2014). Yaroslav Isaievych – doslidnyk istorii ukrainskoho knyho vydannia. In M. Zhelezniak (Ed.). *Proceedings of the 3d International Conference «Ukrainska entsyklopedystyka»* (pp. 262-267). Kyiv: NASU Institute of Encyclopedic Research (in Ukrainian).

Stuparyk, B., Motsiuk V. (1995). *Ideia natsionalnoi shkoly ta natsionalnoho vykhovannia v pedahohichnii dumtsi Halychyny (1772-1939 rr.)*. Kolomyia: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (in Ukrainian).

Khronika Naukovoho tovarystva im. Shevchenka za chas vid 25.6.1939 – 15.3.1949 r. (1949). Vol. 75. München (In Ukrainian).

Vertii, O. (2016). Dialektyka formuvannia natsionalnykh osnovopolozhnykh pidstav suchasnoho narodoznavstva ta literaturoznavstva. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo*. 2(34), 277-293 (in Ukrainian).

Vysotskyi, R. (2000). Volodymyr Kubiiovych – uchenyi, politychnyi diiach, entsyklopedyst. In *Ukrainskyi almanakh* (pp. 265-271). Varshava (in Ukrainian).

Zhukovskiy, A. (2009). «Entsyklopediia ukrainoznavstva». *Entsyklopedychnyi visnyk Ukrainy*, 1 (in Ukrainian).

Zhelezniak, M. (2014). Slovo pro Vchytelia. *Entsyklopedychnyi visnyk Ukrainy*, 4-5, 5-12 (in Ukrainian).

Zhelezniak, M. (2010). Vid EU do ESU. *Arkhivy Ukrainy*, 6, 259-264 (in Ukrainian).

Zhukovskiy, A. (1998). Pratsia Volodymyra Kubiiovycha nad vydanniam «Entsyklopedii ukrainoznavstva». In *Budivnychi NTSh y IUD: Volodymyr Kubiiovych (1900-1985), Atanas Figol (1908-1993)*. Kyiv: Oberehy (in Ukrainian).